

ну зондеркоманду 1005 А під командуванням штандартенфюрера П. Блобеля (за вироком міжнародного Нюрнберзького трибуналу його як воєнного злочинця було страчено в 1951 р. у в'язниці м. Ландсбергу) було створено для проведення робіт з викопування і спалення трупів розстріляних людей. У Києві це примусили зробити в'язнів Сирецького концтабору. В'язні працювали в кайданах, поводитися з ними вкрай жорстоко. Жили в'язні в землянках, безпосередньо в Бабиному Яру. 28 вересня 1943 р. в'язні склали останню піч для спалення тіл, вони розуміли, що споруджують її для себе і вночі здійснили спробу втечі. З 326 в'язнів живими залишилося лише 18.

У період окупації міста німецькими військами з 19 вересня 1941 р. по 6 листопада 1943 р. було страчено майже 200 тисяч осіб. В листопаді 1943 р. одразу після визволення, в місті нараховувалося близько 180 тисяч жителів.

Бабин Яр був місцем масових страт і поховань, він став величезною братською могилою, де тільки згідно з офіційними радянськими даними загинуло більше ста тисяч осіб — військовополонених, євреїв, циган, комуністів, підпільників, моряків Дніпровського загону Пінської військової флотилії, партизанів, націоналістів, заручників та ін., всіх тих, хто вважався «ворогом Третього райху».

Примітка

¹ Державний архів Київської області, ф. Р-2360, оп. 12, спр. 14, арк. 6.

В. Щетников (м. Одеса)

Історіографія Голокосту в Одесі і Трансністрії (огляд новітніх праць істориків Ізраїлю, Молдови і США)

Відтак, вважаємо за доцільне привернути увагу до трьох праць, що на початку XXI ст. презентують головні напрями та тенденції вивчення проблеми, як у зазначених регіонах, так і за аспектами, на яких акцентують увагу дані дослідники.

Найбільш ранньою, за часом появи, є монографія американського дослідника Раду Іоаніда (Radu Ioanid) «The Holocaust in Romania. The De-

struction of Jews and Gypsies Under the Antonescu Regime, 1940–1944» (Chicago, 2000. — 352 p.). Ця праця складається з авторського введення, двох мап та основної частини в обсязі 11 розділів. Роботі передують: передмова Е. Візеля та вступне слово Пауля А. Шапіро. Дана праця має низку специфічних відмінностей, що відокремлюють її від праць попередників і дозволяють нам зосередити на ній свою увагу: наприклад, постановка у колі питань, пов'язаних із Голокостом у Румунії і циганського «питання», значна частина роботи, що їй присвячено висвітленню питань визрівання теорії та практики Голокосту у румунському суспільстві до початку війни (більше п'ятої частини тексту), наявність двох розділів, що їм присвячено Трансністрії тощо.

У 2003 році в Тель-Авівському університеті (Ізраїль) вийшла у трьох томах праця Жана Анчеля «Transnistria, 1941–1942. The Romanian Mass Murder Campaign. History and Document Summaries». Другий і третій томи роботи загальним обсягом 2093 сторінок містять 1109 документів, переважним чином з фондів Державного архіву Одеської області (ДАОО). Перший том (860 р.) містить більше трьохсот сторінок (pp. 541–843) документів (у перекладі англійською мовою) з архівів США, Румунії, Молдови, України. Змістовна частина тому складається зі вступного слова, семи глав і бібліографії роботи (pp.11–540). Один з двох найбільших розділів присвячено подіям в Одесі (pp.182–291: Chapt. 4 «Odessa»). На сьогодні — це найбільш ґрунтовна робота, що їй присвячено історії Голокосту на Одещині (втім, і вона не позбавлена певних недоліків та нез'ясованих питань, скажімо стосовно подій першої половини останньої декади жовтня 1941 року в Одесі тощо).

Нарешті, остання (серед анонованих) за часом появи праця — це монографія молдавського дослідника Сергія Назарії «Холокост: Страницы истории (на территории Молдовы и в прилегающих областях Украины в годы фашистской оккупации, 1941–1944 гг.», що їй було видано у Кишиневі 2005 року (304 с. з додатками). Робота складається із введення, двох глав, що містять сім параграфів, закінчення та додатків: спогади колишніх в'язнів фашистських гетто та концтаборів, хроніка знищення єврейського населення територій України, що межують із Молдовою — надана за працею О. Круглова «Уничтожение еврейского населения Украины в 1941–1944 гг. Хроника событий». (Могилев-Подольский, 1997), проте у роботі С.Назарії події подані вибірково лише за один рік — з вересня 1941 р. по вересень 1942 р. Головну увагу автор зосередив на питаннях передумов Голокосту в Румунії (цьому аспектові присвячено всю I главу с. 27–75), особистій відповідальності Іона Антонеску у знищенні єврейського народу (питання лейтмотивом проходить через усю роботу, йому присвячено окремо параграф 6 гл. II — с. 224–255), Катастрофі бес-

сарабських та буковинських євреїв (у т.ч. і на території Трансністрії), гострій полеміці з іншими представниками сучасної історіографії проблеми у Молдові. Висвітленню трагедії євреїв Одеси присвячено параграф 3 глави II (с.167–176).

Об'єднує всі ці праці виразний, так би мовити, романоцентризм (в центрі уваги — події, що відбуваються в Румунії). Також можна сказати про фактологічну домінанту даних досліджень: передусім це подача фактологічного матеріалу і вже потім — спроби його узагальнення. Нарешті підпорядкований характер використання матеріалу щодо території між Дністром та Південним Бугом (радше як допоміжний та ілюстративний).

Д. Малаков (м. Київ)

Ще раз про Бабин Яр на фотознімках

Наприкінці минулого століття в деяких зарубіжних публікаціях, присвячених темі Бабиного Яру, стали з'являтися фотографії трупів, що лежать на вулицях Києва, та радянських військовополонених, які стоять з лопатами на дні великого яру¹. У підписах під цими знімками зазначалось, що то лежать євреї, які йшли до Бабиного Яру восени 1941 р., а полонені розкопують трупи для їхнього спалення восени 1943 р.

Такі підписи з'явилися з подачі західних публікаторів, які не мали можливості атрибутувати унікальні кадри, зроблені безсумнівно в Києві. Сталося це, вочевидь, тому, що тих, у чиїх руках опинилась вся плівка, цікавили тільки ці сюжети.

2001 року ми одержали відбитки з тої самої, що виявилася кольоровою, фотоплівки виробництва відомої німецької фірми AGFA. На двох «ключових» кадрах — Успенський собор Лаври. Саме ці два кадри дозволили цілком точно сказати: плівку відзнято 1941 року, тому що собор було варварські знищено 3 листопада того ж року.

Отже, військовополонені не розкопують, а закопують, точніше — рівняють дно Бабиного Яру, присипане спрямованими вибухами схилів. У них під ногами, під шаром землі — жертви розстрілів, що відбулися 29 і 30 вересня 1941 р. Сьогодні, завдяки документам, виявленим в архівах, відомо, що 1 жовтня з табору на Керосинній у Бабин Яр були доставлені 300 військовополонених з лопатами. Оце вони й на знімку.